

MAREK ŻUŁAWSKI

Gilgamešas

„Ta nuostabi Rytų giesmė alsuoja tokiu karščiu, tokia kaitra,

Kad sušildys tą, kuris ją skaitys žiemą:

Nenuostabu, nes kiekvienoje raidėje – meilė, tarytum ją raštininkas ne molyje, o kalnu širdyse išraižė!”

(Wittlin, p. 5)

Epas apie Gilgamešą – seniausia žinoma epinė poema, sukurta prieš maždaug penkis tūkstančius metų. Pagrindinis jos veikėjas tapatinamas su istoriniu Uruko (šiandien Al-Varka Irake) karaliumi, valdžiusiu apie 2700–2660 m. pr. Kr. Epe, kurio išsamiausia versija išliko Asirijos karaliaus Ašurbanipalo, gyvenusio VII a. pr., bibliotekoje, kuri buvo atrasta 1853 m. Ninevijoje, jis aprašytas kaip gražus ir galingas valdovas, sėjęs tarp pavaldinių baimę: *„Nė viena motina nebuvo tikra dėl savo dukros, nė vienas tėvas – dėl savo sūnaus”* (Žuławski II, p. 164). Dievai išklausė žmonių maldų ir atsiuntė plaukuotą padarą, stiprų kaip pats Gilgamešas. Jis vadinosi Enkidu. Kai Gilgamešui buvo pranešta apie jį, tas įsakė šventyklos paleistuvei Šamchat keliauti į dykumą, kur drauge su gazelėmis gyveno Enkidu, ir jį suvilioti. *„Septynias dienas ir septynias naktis laukinis Enkidu sotinosi meile. Po to <...> nusprendė grįžti pas savo bandą. Tačiau gazelės jo jau nebenorėjo. Paspruko nuo jo išsigandusios – nes jis tapo žmogumi* (Žuławski II, p. 164).

Kartu su mergina Enkidu leidosi į Uruką, kur išmoko gyventi tarp žmonių. Vieną dieną, kai sužinojo, jog Gilgamešas baudžiasi praleisti pirmąją vedybų naktį su pavaldinio žmona, pastojo kelią Uruko valdovui. Po ilgos kovos abu galiūnai pripažino esą lygūs: *„Pasibučiavo į lūpas ir tapo bičiuliais”* (Žuławski II, p. 164). Tapo neišskiriami: drauge medžiojo liūtus, drauge puotavo. Drauge užmušė pabaisą Chumbabą, kedro miškų ir kalno, ant kurio gyveno dievai, sargą. Po šio drąsaus žygdarbio Gilgamešą įsimylėjo deivė Ištar, tačiau valdovas atstūmė jos meilę, atsiminę nelaimės, kurias ji užtraukdavo savo buvusiems meilužiams. Supykusi deivė išmeldė dievo Anu, kad į Uruką nusiųstų dangišką jautį, kuris turėjo sunaikinti miestą ir nužudyti Gilgamešą. Visa niokojantį gyvulį užmušė Enkidu ir Gilgamešas. Įpykę dievai sumanė užmušti vieną iš bičiulių ir nusiuntė jų pačių sukurtam Enkidu sunkią ligą. *„Aptekęs piktžaidėmis Enkidu miršta baisiose kančiose, prakeikdamas dievus ir žmones. <...> Gilgamešas taip sukrestas bičiulio mirties, kad pasitraukia į dykumą. <...> Pirmą kartą jis pagalvoja, kad ir pats yra mirtingas”* (Žuławski II, p. 166).

Norėdamas atskleisti nemirtingumo paslaptį, pasiryžta surasti Utnapištimą – žmogų, kuris pasistatytame laive išsigelbėjo nuo tvano ir buvo dievų apdovanotas amžinu gyvenimu. *„Po daugel metų ir negirdėtų vargų pasiekia tikslą – nešvarus, išsekęs, nepaprastai išvargęs”* (Žuławski II, p. 166). Utnapištimas liepė jam nemiegoti šešias dienas ir septynias naktis, nes jei pavyks nugalėti miegą, galbūt pavyks nugalėti ir mirtį. Gilgamešas, nuvargintas kelionės, iškart užmigo ir miegojo savaitę. Tačiau Utnapištimas suteikė jam dar vieną progą ir papasakojo apie nemirtingumą suteikiantį gyvenimo augalą, kurį galima rasti jūros dugne. Pagrindinis herojus, nusigavęs prie jūros, prisirišo prie kojų akmenis, panėrė, nuskynė augalą ir sugrįžo į krantą. Nusprendė nunešti jį į gimtąjį Uruką ir tik ten, drauge su gyventojais, sau atsignybtį jo gabalėlį. Pakeliui užėjęs šaltinį, nuėjo nusiprausti. Tada nepastebimai iš vandens iššliaužė žaltys, prarijo amžinos jaunystės augalą ir iškart išsinėrė iš odos. Gilgamešas grįžo į Uruką tuščiomis, ir ten *„žėrinčioje rūmų menėje jį nutvėrė mirtis“* (Wittlin, p. 67).

Mitas apie Gilgamešą žadino jau senovės dailininkų vaizduotę, o Europoje susidomėjimą sukėlė antroje XIX a. pusėje, kai ant molinių lentelių buvo atrastas epo tekstas, pasirodė jo vertimai ir vienas kitą sekantys leidimai. Dalis tų leidinių buvo praturtinama iliustracijomis. Lenkišką vertimą iliustravo trys dailininkai: Ludwikas Lille (Józefo Wittlino vertimą, išlietą Lvove 1922 m.), Romanas Opalka (Roberto Stillero vertimą, išlietą Varšuvoje 1967 ir 1968 bei Krokuvėje 2004 m.) ir Marekas Żuławskis (Józefo Wittlino vertimą, išlietą Varšuvoje 1986 m.).

Żuławskio Gilgamešas

„Šiuo epu susižavėjau dar antrajame XX a. dešimtmetyje, kai, dar būdamas pienburnis, perskaičiau puikų Józefo Wittlino vertimą. Po daugelio metų man į rankas pakliuvo naujas angliškas vertimas, ir jau nebegalėjau atsispirti norui šį veikalą iliustruoti“ (Żuławski II, p. 164). *Gilgamešo istorija mane sužavėjo žmogiškų išgyvenimų įtaigumu ir autentiškumu. Gilgamešas – epas, kuriame yra ne tik pasakojimų apie didvyrius elementų, bet ir giliai žmogiškų, labai jaudinančių detalių, pavyzdžiui, Gilgamešo rauda mirus numylėtam bičiuliui Enkidu, arba bergždžia jo kelionė ieškoti nemirtingumo*” (Sobolewski, p. 9).

Marekas Żuławskis darbą pradėjo 1976 m. Iš menininko archyvo (jis saugomas Torunės universiteto bibliotekos Emigracijos archyve) žinome, kad intensyviai susirašinėjo dėl *Gilgamešo* išleidimo ir Didžiojoje Britanijoje, ir Lenkijoje. Dėl angliškojo epo vertimo konsultavosi ir su Jamesu V. Kinnieriu Vilsonu iš Kembridžo universiteto.

Pirmiausia Żuławskis nutapė *Enkidu ciklą* (tai kūriniai akrilu, jų formatas 122 x 122 cm), kuris buvo eksponuotas 1976 m. Varšuvos galerijoje „Zapiecek“ ir Lodzės bei Torunės dailės parodų salėse (šiandien jie – Jogailos universiteto muziejaus rinkiniuose), o vėliau sukūrė dvylika serigrafijų „Editions Alecto“ Londone užsakymu. Jos buvo skirtos iliustruoti ypatingą *Gilgamešo* leidimą: „*ant rupaus popieriaus, nedidelio tiražo, kiekvienas egzempliorius [turėjo būti] pasirašytas*” – prisiminė viename iš pokalbių (Sobolewski, p. 9). Atskirai turėjo būti išleistas serigrafijų (formatas 38 x 38 cm) rinkinys be teksto.

1978 m. gruodžio 6-osios naktį sudegė Magero grafikos dirbtuvės. Liepsnose žuvo išspausdinti lakštai, bandomieji atspaudai, šablonai, serigrafijos tinkleliai ir fotografinė medžiaga. Liko aštuoni originalai. Dailininkui tai buvo didžiulė netektis – šiam projektui jis buvo pašventęs du metus. Żuławskis naujai sukūrė keturiolika grafinių projektų, kurie, kaip pats sakė, buvo geresni už pirmuosius. Leidyklai buvo perduotas maketas, kurį sudarė dvi serigrafijos ir pora teksto puslapių, kurie buvo apipavidalinti taip, kaip turėjo atrodyti knyga. Tačiau leidinio įgyvendinimas užtruko.

1980 m., po savo paveikslų parodos Varšuvoje, dailininkas sužinojo, kad Valstybinis leidybos institutas planuoja išleisti seriją *Bibliotheca Mundi*, kurią turėjo sudaryti reikšmingiausi visų laikų literatūros kūriniai. Lvove 1922 m. išleisto Józefo Wittlino (1896–1976) išverto *Gilgamešo* kopija nešinas jis nuėję į leidyklą ir papasakojo apie naujo leidinio anglų (ir veikiausiai arabų) kalbomis ruošimą. Redaktorius Skórnickis, su kuriuo apie tai kalbėjo, pažadėjo susiekti su dailininku liepos mėnesį, tačiau netrukus mirė. Vis dėlto Valstybinis leidybos institutas atsiuntė sutartį ir prašymą gruodžio mėnesiui sukurti viršelio ir dviejų titulinų puslapių projektus. Marekas ilgai nesvarstęs

pasirašė sutartį ir ją 1981 m. rugsėjo 1 d. išsiuntė. Kai viskas pradėjo palankiai klostytis, Źuławskis sužinojo, kad britų leidykla negali rasti partnerio, nes sumanymas knygą išleisti Irake žlugo dėl prasidėjusio karo su Iranu. Źinios iš Lenkijos taip pat kėlė nerimą, nes 1981 m. gruodžio 13 d. buvo įvesta karinė padėtis. Galų gale buvo išleista tik lenkiškoji *Gilgamešo* versija su Źuławskio iliustracijomis, kuri pasirodė 1986 m., jau po menininko mirties.

Apie parodą ir kūrinis

Paroda sukomplektuota iš keturiolikos serigrafinių originalų, kurie paties dailininko buvo patobulinti koliažo technika ir tapybos priemonėmis. Jie buvo parengti britiškajam *Gilgamešo* leidimui. Serigrafijas papildo eskizai, bandomieji atspaudai, užrašai, grafinės improvizacijos ir korespondencija, susijusi su iliustracijų kūrimu. Ypatingas parodos objektas – minėtas knygos maketas su bandomaisiais dviejų grafinių kūrinių atspaudais, kuriuos atliko „Circle Press“ Londone „Editions Alecto“ užsakymu. Iš *Enkidu ciklo*, sukurto anksčiau nei serigrafijos, eksponuojamas erotiniu požiūriu iškalbingas paveikslas *Enkidu ir paleistuvė* (akrilas ant viltinio lakšto, 122 x 122 cm, 1976–9). Be to, ekspoziciją papildo Mareko darbai, įkvėpti senosios mitologijos ir dailės. Źuławskio ciklas nebuvo sugalvotas kaip teksto iliustracijos. Iš epo dailininkas atrinko temas, nesusijusias su konkrečiu laiku, tarp jų – valdžios (*Karalius Gilgamešas*), moteriškumo (*Paleistuvė laukia Enkidu*), aistros (*Enkidu ir paleistuvė*), kovos (*Enkidu ir Gilgamešo dvikova*), bičiulystės (*Gilgamešas ir Enkidu*), mirties (*Enkidu mirtis*), ieškojimo (*Gilgamešas prie mirties vandenų*) ir gamtos galių (*Tvanas*). „*Jų spalvos remiasi plokščių dėmių vibracija, be jokios faktūros, o spalvinis ūmumas susijęs su Gilgamešo istorijos ryškumu*“ (Sobolewski, p. 9) – taip apibūdinti dailininko kūriniai. Veikėjų tipizacija, geometrine sandara paremtos kompozicijos, operavimas didelėmis galingų spalvų plokštumomis lemia, kad serigrafijos yra ypač dekoratyvios, neturinčios sąsajų su konkretybe bei istoriniu laiku. Įkvėpimo dailininkas ieškojo šumerų, asirų, Egipto bei Graikijos mene (pavyzdžiui, *Enkidu ir paleistuvė* yra beveik tiksliai citata iš graikiško indo, esančio Luvro muziejuje). Tuo tarpu kompozicija *Enkidu ir Gilgamešo dvikova* remiasi paties Źuławskio paveikslu *Imtynininkai*, sukurtu 1974 m. Apie *Gilgamešą* Marianas Bohusz-Szyszko, vienas iš garsiausių lenkų emigrantų tapytojų iš Didžiosios Britanijos, rašė: „*Tos legendos įkvėpė Mareką Źuławskį sukurti vieną iš nuostabiausių šiuolaikinio meno kūrinių, kokį tik man yra tekę matyti*“ (Bohusz-Szyszko, p. 243)

Apie menininką

Marekas Źuławskis gimė 1908 m. balandžio 13 d. Romoje, filosofo ir rašytojo, trilogijos *Ant sidabrinio gaublio* ir kitų knygų autoriaus Jerzy Źuławskio, ir Kazimieros Hanickos, romanistikos daktarės ir prancūzų literatūros vertėjos, šeimoje. Broliai – Juliuszas, poetas, prozaikas, anglų literatūros vertėjas, ir Wawrzyniec – muzikologas, kompozitorius ir teoretikas. Vaikystė prabėgo Zakopanėje, gimnaziją lankė Torunėje, kur 1920–1926 metais našlaujanti motina vadovavo pensionui „Zofijówka“. Čia buvo miesto meninis ir literatūrinis salonas, kuriame laisvalaikį leido Witkacy, Juliuszas Osterwa ir kiti menininkai. Pirmasis jaunojo Mareko susidūrimas su tapyba įvyko Tymono Niesiołowskio dėka Zakopanėje, o vėliau – Torunėje. Mokslus tęsė Varšuvos dailės mokykloje, prižiūrimas Karolo Tichy, Felicjano Kowarskio ir Leonardo Pękalskio. 1935 m. gavęs stipendiją išvyko į Paryžių, o 1937 m. – į Londoną, kur ir pasiliko.

Karo metais dirbo radijo BBC lenkų redakcijoje – su ja bendradarbiavo ir vėliau kaip dailės kritikas. Taip pat buvo puikus rašytojas, išleido knygas *Dawn, Noon and Night* (Aušra, vidurdienis ir naktis, 1958), *Od Hogartha do Bacona* (Nuo Hogartha iki Bacono, 1973), *Romantyzm, klasycyzm i z powrotem* (Romantizmas, klasicizmas ir atgalios, 1976) bei *Studium do autoportretu* (Autoportreto studija, 1980) – šio veikalų antrasis tomas pasirodė jau po menininko mirties (1990). Padėjo daug pastangų kuriant Lenkų dailininkų draugiją Didžiojoje Britanijoje, aktyviai dalyvavo meninių organizacijų veikloje. Źuławskis iš pradžių tapė postimpresionizmo dvasioje, daugiausia portretus, natiurmortus ir žanrines scenas. Po karo išstobulino savo stilių, kuriam būdinga supaprastintos formos ir prigesintas koloritas. Jo dėmesio centre atsidūrė žmogaus, konfliktuojantis su jį supančia aplinka. Tapė žmones nuvargusiais veidais, įdiržusiais delnais, šiurkščius natiurmortus.

XX a. septintajame dešimtmetyje pasirodė aistros prisodrinti aktai, dažnai sukurti koliažo technika, jų veikėjai apibendrinti, panašūs į spalva apvestus gniužulus. Aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose spalvos šviesėjo, įgavo ryškumo. Greta molbertinės tapybos Marekas Źuławskis kūrė pripažinimo sulaukusias monumentalias kompozicijas – freskas Britų festivaliui (1951) ir Durhamo universitetui (1961) bei mozaikas Burnley prekybos rūmams (1962). Taip pat buvo puikus piešėjas ir grafikas. Be ciklo *Gilgamešui* sukūrė seriją darbų *Zuzana*, iliustracijas knygai *Dawn, Noon and Night*. Dalyvavo daugiau nei 150 grupinių parodų, surengė 26 personalines parodas – pirmoji jų vyko 1937 m. Londone, „Leger Gallery“.

Marekas Źuławskis mirė 1985 m. kovo 30 d. Londone. Autobiografijoje rašė: *Nenuostabu <...> kad susidomėjau Gilgamešo epopėja. <...> Gilgamešas – kaip ir aš – norėjo pabėgti nuo mirties* (Źuławski II, p. 167).

Sławomir Majoch

Naudota literatūra:

Bohusz-Szyszko Marian, *Twórczość Marka Źuławskiego*, „Tydzień Polski”, nr 17, 1981; cituojama pagal: *Sztuka polska w Wielkiej Brytanii 1940–2000. Antologia*. Wybrał, przygotował do druku i wstępem opatrzył Mirosław Adam Supruniuk, (Archiwum Emigracji, t. XXV), Toruń 2006;
Gilgamesz. Powieść starobabilońska, podług transkrypcji G. E. Burckhardta, w języku polskim oddana przez Józefa Wittlina, rysunki Ludwika Lillego, Lwów 1922;
Sobolewski Kazimierz, *Zaufać artyście. Rozmowa z Markiem Źuławskim*, „Polityka”, nr 16 (1157), 5 V 1979, s. 9;
Źuławski Marek, *Studium do autoportretu II*, Warszawa 1990.

Rinktinė bibliografija:

Marek i Jacek Źuławscy: malarstwo, rysunek, parodos katalogas, red. Wojciecha Zmorzyńskiego, Muzeum Narodowe, Gdańsk 2002;
Marek Źuławski, [parodos informacinis leidinys], red. Jaga Berezowska, Galeria „Zapiecek” Desa Warszawa, kwiecień 1976, Warszawa 1976
Bożena Kowalska, *Źuławskiego epos o Gilgameszu*, „Projekt”, nr 1, 1985, s. 42–44.

Visus kūrinis, eksponuojamus parodoje, Torunės universiteto muziejui ir Emigracijos archyvui padovanojo Mareko žmona Maryla Źuławska.

1. *Urukis*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,7 x 53,2 cm
  2. *Enkidu*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,8 x 53,2 cm
  3. *Paleistuvė laukia Enkidu*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,9 x 53,2 cm
  4. *Enkidu ir paleistuvė*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,7 x 53,3 cm
  5. *Gilgamešas ir Enkidu*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,3 x 52,6 cm
  6. *Chumbaba*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 56 x 51,2 cm
  7. *Dangiškasis jautis*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 56 x 53,5 cm
  8. *Enkidu mirtis*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,8 x 53,4 cm
  9. *Dykuma*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 56 x 53,6 cm
  10. *Gilgamešas prie mirties vandenų*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,7 x 52,8 cm
  11. *Tvanas*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,8 x 53,5 cm
  12. *Źaltys, ryjantis amžinos jaunystės vaisių*, 1978, serigrafija ir koliažas, 55,8 x 53,5 cm
- Karalius Gilgamešas*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 55,7 x 53,2 cm;
- Enkidu ir Gilgamešo dvikova*, apie 1979, serigrafija ir koliažas, 56 x 53,2 cm